

500 de ani de la Reforma Protestantă – semnificația pentru societatea și democrația germană

Ulrich SARCINELLI

Abstract

Die Reformation vor 500 Jahren gilt als welthistorisches Ereignis. Sie hat die Staatsbildung vor allem in Europa und in der westlichen Welt beeinflusst und durch Bildungsmobilisierung gesellschaftliche Emanzipationsbewegungen sowie Menschenrechtsentwicklung nachhaltig befördert. Dennoch: Die religiösen Freiheitsideen der Reformatoren waren nicht der Vorläufer des modernen demokratischen Verfassungsstaates und der direkte Auftakt zur europäischen Freiheitsgeschichte. Mit Reformation und Gegenreformation wurden nicht nur religiös-weltanschauliche Pluralisierung möglich, sondern auch ein langer Prozess der Säkularisierung eingeleitet, zumindest in Westeuropa. Die Reformation war eine Revolution des Geistes. Sie gab Anstöße zur Selbstermächtigung des Menschen (*self-empowerment of humans*) und beförderte die Entstehung eines selbstbewussten Bürgertums. Dies bleibt als reformatorisches Vermächtnis und Aufgabe in der globalisierten Welt der Gegenwart: Die Auseinandersetzung mit Pluralität und kultureller Vielfalt sowie die Erkenntnis, dass der Kampf um die Freiheit nur mit der Übernahme von Verantwortung erfolgreich sein kann.

Keywords: reformation, State development, social emancipation, religious-ideological pluralisation, secularization, freedom, democracy.

500 de ani de la Reformă. În Germania și în lume acest eveniment a fost marcat cu multe evenimente. Pe lângă multe lucruri serioase, au existat și acțiuni de marketing, în care „Martin Luther” avea rol de mediu publicitar, astfel personalitatea reformatorului devenind „o marcă”. În format mic „Martin Luther” a devenit cea mai vândută figurină Playmobil. La dorință puteau fi procurați chiar și ciorapi cu imaginea lui Luther pe ei. Gusturile bune ale acestor acțiuni publicitare sunt discutabile. Dacă ele ne ajută să înțelegem ce înseamnă pentru noi Reforma astăzi, rămâne neclar. Cu toate acestea, atenția publicului a fost trezită.

La modul serios: Reforma a constituit o cezură în istoria Germaniei, a Europei și a lumii occidentale. Pe lângă valoarea istorică pe care o poartă, Reforma ne oferă prilej să reflectăm asupra rolului credinței și al religiei în prezent și în viitor. În acest sens, pentru mine este important să găsesc răspuns la întrebarea: ce putem învăța din Reformă acum, când religia s-a întors în societățile noastre, societăți care demult sunt considerate secularizate? – Observați că am în vedere Vestul, Europa Occidentală, în mod special Germania. Sunt conștient de faptul

că în multe părți ale lumii, atât în Occident, cât și în Orient, religia continuă să joace un rol important.

Nu sunt istorician. Ca politolog și sociolog, mă întreb ce am putea învăța astăzi din perioada formării confesiunilor de la începutul secolului XVI? Ce culegem din Reformă în contextul confruntărilor cu problemele prezentului și provocările viitorului? Ce însemnătate are Reforma pentru *dezvoltarea democrației* și pentru tot ce noi numim azi o societate modernă liberală?

Teza mea sună așa: Reforma a fost un eveniment social și politic ambivalent și, fără nicio îndoială, un eveniment notoriu pentru istoria omenirii. La început politica nu era ținta intereselor reformatorilor. Și ca să clarific poziția mea de la bun început: *nu poate fi făcută o legătură directă între Reformă și dezvoltarea statului de drept, a libertății și a democrației! Noțiunea teologică a libertății oferită de Martin Luther și ideile religioase liberale ale mișcării reformatorilor nu sunt precursorii statului modern democratic de drept. Reforma nu a constituit începutul glorios al istoriei liberale.*¹ Anume din acest motiv, Bundestagul german, parlamentul nostru, este foarte rezervat. Conform declarațiilor, jubileul Reformei ne-ar oferi posibilitatea să aducem în centrul atenției „*rădăcinile creștine și contribuțiile credinței creștine și ale bisericii la dezvoltarea responsabilității sociale, a drepturilor fundamentale moderne și a bazelor democrației. Dezvoltarea răspunderii personale și a deciziilor morale sunt impulsuri puternice produse de Reformă. În acest context poate fi făcută o conexiune cu starea din prezent*”.²

Este evident: fără impulsurile date de Revoluția Protestantă, istoria ar fi luat o altă întorsătură. Aceasta e valabil pentru iluminism, dezvoltarea statalității, mișcările sociale de emancipare și pentru drepturile omului. Am putea învăța ceva din experiența reformatoare? De exemplu, pentru a răspunde la întrebarea cum ar putea face față o societate cu tradiție iudaică-creștină imigrării oamenilor dintr-o civilizație islamică? Este una dintre problemele centrale în Germania și Europa. Dar la acest subiect voi reveni mai târziu.

Mai întâi, trebuie să vorbim despre Reformă ca eveniment religios; să ne amintim de moștenirea teologică și eclezial-politică lăsată de Reformă. Declanșarea Revoluției Protestante a avut la bază decăderea morală generală, dar în special în rândurile clerului înalt până la Pontific. Astfel, religia nu mai este preocuparea principală pentru biserică, ci lupta pentru putere, influență, dar mai ales creșterea veniturilor bisericesti. De cele mai dese ori, cele din urmă

¹ Ulrike Jureit, *Reformation als Konfliktgeschichte. Beobachtungen zum Reformationsgedenken*. In: Di Fabio, Udo / Schilling, Johannes (Ed.): *Die Weltwirkung der Reformation*, München, 2017, 201; Thomas Kaufmann, *Erlöste und Verdammte. Eine Geschichte der Reformation*, München (3th Ed.), 2017, 367.

² Deutscher Bundestag, *Interfraktionellen Antrag* (Bundestagsdrucksache 17/6465) 6.7.2011.

se obțineau prin abuz de bunul simț al credincioșilor. Bani contra eliberării de chinurile iadului. Comerț intens cu indulgențe. Promisiunea: mântuirea păcătosului în schimbul unei plăți materiale. O afacere meschină. Astăzi s-ar spune: o afacere imorală. Poporul credincios, fiind naiv și necărturar, cădea pradă acestei practici. Martin Luther, călugăr rebel din Ordinul Augustinian, a criticat dur acest comerț în una din cele 95 de teze ale sale.

Să călătorim imaginar în perioada Evului Mediu Târziu. Frica credincioșilor față de judecata și pedeapsa aspră a lui Dumnezeu era folosită nu doar în politica bisericească. Teama determina viața religioasă de zi cu zi a oamenilor. Diavolul era omniprezent. Încercările de a reforma biserica au suferit eșec (Conciliul de la Konstanz din 1417, așadar cu un secol înaintea afișării tezelor de către Luther, sau Conciliul de la Lateran din 1512-1517). Motivul – lupte din interiorul bisericii: întâi de toate, jocuri de putere eclezial-politice dintre papalitatea dominantă și susținătorii ideilor reformatoare.

Exista și o *neclaritate în subiecte-cheie teologice*. Din perspectiva teologică, era vorba despre *relația dintre om și Dumnezeu*. Redefinirea acestei relații a stat în centrul Reformei. În căutarea Dumnezeului milostiv Luther ne eliberează de imaginea unui Dumnezeu-judecător nemilos. După Luther, Dumnezeu nu acționează după înțelesul unei justiții pământești. După ce a studiat și interpretat scrisorile Sfântului Pavel, reformatorul ajunge la constatarea: omul este justificat prin credința sa, și nu prin acțiunile sale. *Sola fide, sola scriptura, sola gratiae*: doar prin credință, doar prin Scriptură și doar prin harul lui Dumnezeu. Aceasta a constituit esența mesajului eliberator al Reformei. – Atât la aspectul teologic.

Trebuie să ținem cont de toate condițiile-cadru ale epocii date: condiții spiritual-culturale, sociale și politice. Doar în acest fel putem înțelege aspectul revoluționar al Reformei. Până la apusul Evului Mediu credința creștino-transcendentală în Dumnezeu este „*puterea determinantă a vieții*”.³ Aceasta e valabil atât pentru modul de viață privată, cât și pentru relația dintre om și restul lumii. Odată cu Reforma, acest lucru se schimbă.

Să ne deplasăm imaginar spre perioada de trecere de la sfârșitul Evului Mediu spre Epoca Modernă Timpurie. Este perioada marilor descoperiri; o epocă a *deșteptării în științele moderne*, la fel și în *filosofia și gândirea politică și a statului* (să menționăm pe Niccolo Machiavelli, Jean Bodin, Thomas Hobbes ș.a.), o perioadă în care are loc revoluționarea științelor naturale (Nikolaus Kopernikus, Isaac Newton și Johannes Kepler, Giordano Bruno și Galileo Galilei), la fel și o perioadă de înflorire a artei și de redescoperire a Antichității. Această vreme

³ Ernst-Wolfgang Böckenförde, *Der säkularisierte Staat. Sein Charakter, seine Rechtfertigung und seine Probleme im 21. Jahrhundert*. München: Carl-Friedrich von Siemens-Stiftung, 2006, 7.

a Renașterii și a Umanismului (Leonardo, Tizian, Dürer, Shakespeare ș.a.) îl redescoperă pe om, ba chiar creează un om nou: omul ca o ființă cu abilități cognitive și simț al rațiunii devine punctul de pornire și de reper – sub aspect teologic, cultural și politic.

Sistemul dominant de valori se orienta totalmente pe lumea de apoi. Treptat, în centrul atenției vine omul și viața pământească. Acest moment revoluționează și gândirea politică. Ordinile politice nu mai sunt argumentate exclusiv din punct de vedere religios. Filosofii în politică din acea vreme (de exemplu Thomas Hobbes) pornesc în cercetările lor de la individ; nu de la ceea cum ar trebui el să fie, ci de la ceea cum el este; de la om ca o ființă egoistă, care își apără interesele proprii. Pe acest fundament sunt create noi modele de ordini politice. Acestea urmează să permită o conviețuire pașnică, făcând abstracție de diferențele politice sau ideologice. Este ceva eminent modern. Astfel apar lucrări despre suveranitatea statului și despre faptul cum acea suveranitate putea fi realizată pe deplin. Majoritatea acestor scrieri au fost interzise. Aș dori să menționez doar opera lui Machiavelli „Il Principe” (Machiavelli [1513]1978), care a văzut lumina zilei abia în 1532, după moartea autorului; sau opera lui Thomas Hobbes „Leviathan” din anul 1651, având titlul complet „Leviathan sau materia, forma și puterea unui stat ecleziastic și civil” (Hobbes [1651]1984), opera fundamentală a individualismului și a liberalismului modern. Toate aceste fenomene creau contextul istorico-ideologic al mișcării reformatoare.

Reforma și Contrareforma au impulsionat un lung proces de *laicizare, secularizare* și separare a bisericii de stat. În același timp, trebuie să specificăm că vorbim aici nu de toată lumea. O evoluție în acest sens a existat deja cu aproape cinci secole în urmă în Est, când a avut loc separarea dintre lumea latină și cea ortodoxă. Acum am în vizor acea parte a civilizației creștin-occidentale care astăzi cuprinde Europa Centrală. Această delimitare geografică este importantă. Deoarece astăzi cunoaștem că secularizarea și laicizarea nu au devenit un fenomen universal. Oriunde ne-am uita în alte părți ale lumii, secularizarea pare să fie până în prezent „o cale aparte parcursă de Europa”.⁴

Care au fost urmările religios-politice ale Reformei și Contrareformei? În primul rând: *pluralismul religios*. Până la o coexistență și o conviețuire pașnică a confesiunilor mai era o cale lungă de parcurs. Existența unei varietăți de viziuni religioase și ideologice astăzi pare să fie pentru noi un lucru ordinar. – Totuși cu unele excepții: faptul că islamul ar face parte din Germania, după cum a formulat unul dintre foștii președinți federali⁵, este azi discutabil în Germania, cu

⁴ Cf. Hartmut Lehmann (Ed.) *Säkularisierung. Der europäische Sonderweg in Sachen Religion?* Göttingen, 2004.

⁵ Christian Wulf – președinte al Germaniei din 2 iulie 2010 până la 17 februarie 2012: „Der Islam gehört zu Deutschland” (nota red.).

atât mai mult în democrațiile din Europa Centrală și de Est. Și când vine vorba despre primirea și integrarea unui număr mare de oameni de credință musulmană în societatea noastră, pluralismul religios nu mai pare să fie acceptat atât de ușor de întreaga societate; deși Legea Fundamentală, Constituția noastră, protejează libertatea de credință și religie.

Reforma a oferit, în orice caz, un impuls decisiv pentru apariția *pluralismului religios-ideologic*. Odată cu Reforma, apare „o situație de concurență a bisericilor rivale”⁶ nu doar între vechii credincioși, adică între catolici și protestanți, dar și în sânul diferitor „familii confesionale” reformatoare.⁷ Și aici vorbim nu doar despre lupte de credință, confesiuni ca profesii ale unui crez religios. A aparține unei confesiuni anume însemna ceva mai mult. Erai atribuit unui anumit grup social, te deosebeai și te delimitai de ceilalți. Apartenența la o confesiune oferea posibilitatea unei disciplinări cuprinzătoare și a unui control social. Aceasta era valabil pentru slujitorii bisericii, funcționarii publici, dar și pentru medici, învățători și alte persoane-cheie care jucau roluri importante în viața cotidiană. Mișcarea reformatoare a avut în această ordine de idei multe consecințe sociale și cotidiene.

Și acum în scenă intră politicul. Deoarece formarea confesiunilor era posibilă doar „în cooperare sau cel puțin cu tolerare din partea conducerii lumesti”. Da, puterea laică luase deciziile cu privire la alegerea confesiunii în mâinile proprii. Nicăieri în Europa, Reforma, indiferent de forma confesională, nu a fost introdusă contrar voinței autorităților statului.⁸ Aceasta a avut urmări politice grave. Reforma a dus la dominanța puterii de stat. Odată cu pierderea puterii absolute de către biserică, au apărut structuri politice noi, cu aspirații religioase, și anume state cu biserici confesionale diferite. Acest moment a constituit punctul de pornire pentru un colaboraționism cu statul, menținut mult timp de protestantism în Germania și Europa. *Crearea confesiunilor și formarea statului, așadar, mergeau mână în mână*. O Europă fărâmițată, cu numeroasele sale state feudale oferea condiții prielnice pentru dezvoltarea rivalităților religioase și politice. Europa devine în ceva timp un câmp de războaie civile cu motive religioase, care aveau la bază conflicte între catolici și protestanți, luterani și calviști și alte mișcări reformatoare. *În acest context, istoria Reformei este și o istorie a conflictelor*. Ca urmare, au apărut state con-

⁶ Wolfgang Reinhard, *Glaube und Macht. Kirche und Politik im Zeitalter der Konfessionalisierung*, Freiburg i.Br., 2004, 14.

⁷ Friedrich-Wilhelm Graf, *Der Protestantismus. Geschichte und Gegenwart*, Bonn, 2007, 31-60.

⁸ Eike Wolgast, *Die Einführung der Reformation im internationalen Vergleich*. In: Wien, Ulrich A./Leppin, Volker (Eds.), *Kirche und Politik am Oberrhein im 16. Jahrhundert. Reformation und Macht im Südwesten des Reiches*, Tübingen, 2015, 9-28.

fesionale, și nu secularizate: *cuius regio, eius religio*⁹ – acesta era principiul pe care se baza *statul absolutist uniform din punct de vedere confesional*. Aceasta a cauzat o unire confesională între state și o unire teritorială a religiilor.¹⁰ Drept consecință, au urmat exterminări pe principii etnice și religioase. Deci, ceea ce urmărim în secolul XXI în unele regiuni ale lumii arabe era caracteristic statelor în Europa în secolele XVI și XVII.

Cum e posibil de asigurat pacea în ciuda diferențelor ideologice? Așa a sunat întrebarea esențială a vremii în secolele XVI și XVII. Ea și astăzi rămâne actuală. Despre democrație și libertate nu era nici vorbă. Din punct de vedere politic, puterea absolutistă avea rol de garant al păcii. Vorbim despre lumea Păcii de la Westfalia din 1648. Deși semnarea păcii a pus capăt războaielor religioase, în același timp s-au acutizat alte conflicte religios-politice. Omogenizarea religioasă a devenit în final o problemă pentru dezvoltarea pluralismului religios în interiorul teritoriilor. – Calea spre înlăturarea asupra, spre crearea unei imagini moderne a statului de drept, spre separația puterilor în stat, garantarea drepturilor și libertăților, spre suveranitatea poporului și democrației urma să fie parcursă cu mult mai târziu.

Reforma a fost, pe lângă toate, ba chiar în primul rând, „o revoluție a spiritului”.¹¹ Să nu uităm: Reforma a impulsionat o revoluție în educație. Înțelegerea limbii, scrierea, înființarea școlilor pentru toți, utilizarea limbii materne în viața bisericească – toate acestea au oferit un imbold reformatoarea pentru *autoîmputernicirea oamenilor*. Doar așa a fost posibil ca principiul „*preoției tuturor credincioșilor*” să devină un mesaj eliberator. Doar așa puteau fi învredniciți oamenii să ia parte la viața comunității. Aceasta a stimulat dezvoltarea unei noi burghezii orășenești (oameni de afaceri), cu multă încredere în sine și cu dorința de a participa la luarea deciziilor.

„Revoluția spirituală” semnifică însă și mai mult. Mișcarea reformatoarea a devenit moașa epocii moderne cu mult timp înaintea epocii raționalismului și iluminismului. Ea a dat start unui proces dureros de reformare spirituală și politică. Însă revin la cele spuse: nu poate fi făcută o conexiune directă între Reformă, pe de o parte, și democrație și ideea modernă a libertății, pe de alta. În calea lungă a dezvoltării democrației au existat multe obstacole, ocolișuri și deziluzii. Bisericile, și nu în ultimul timp bisericile reformatoare, nu au avut rol de precursori și apărători ai libertății și democrației. Să nu mai vorbim despre

⁹ *Cuius regio, eius religio* – A cui (este) țara, a lui (este) religia.

¹⁰ José Casanova, *Religion und Politik: Säkularer Staat versus säkulare Gesellschaft?* In: Scherer, Bernd M. / Arnold, Sven (Eds.), *Die alte und die neue Welt*. Göttingen, 2008, 94.

¹¹ Udo Di Fabio, *Kompass für die Welt*. In: *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 22. 4. 2014.

vina pe care o poartă slujitorii și membrii bisericii din perioada nazistă.¹² Ralie-rea Bisericii Evanghelice la ideologia de stat era cuprinzătoare. Sigur că a existat și o rezistență eroică, care s-a opus regimului.

În această ordine de idei, trebuie de menționat și faptul că Luther, cu lucrarea sa târzie „Despre evrei și minciunile lor” (1543), poartă și el răspundere pentru apariția teoriei rasei pure a naziștilor. Luther a fost un antiiudaist intransigent și nici pe departe nu poate servi drept model pentru dialog interreligios. Astfel, cu istoria Reformei este asociată și *o istorie de vină*.

Cu toate acestea, un lucru este cert: bisericile reformatoare au oferit impulsuri etice și politice care au influențat percepția noastră despre așa noțiuni ca democrație și libertate. *Fără Reformă, nu ar exista Vestul modern cu toate realizările sale.*¹³

Ideea elenistică-creștină despre individualitatea umană, prezentarea omului drept o creație a Domnului după chipul său,¹⁴ drepturile inalienabile ale omului, autonomia și demnitatea umană, indiferent de rang și capacități, libertatea de credință și de conștiință ș.a. – aceste principii fundamentale ale drepturilor omului nu sunt o descoperire a Reformei. Însă inovația adusă de Reformă a contribuit la aceea ca aceste idei – desigur, pe parcursul mai multor secole și ca urmare a conflictelor dintre biserică și stat – să iasă învingătoare. Astăzi aceste principii sunt elementele politice și morale de bază ale democrației noastre, trecând peste granițele confesionale și diferențele ideologice.

„Demnitatea umană este inviolabilă. Respectarea și protejarea într-un cuvânt reprezintă obligația tuturor autorităților statului” (cap. 1, art. 1, alin. 1 din Constituția RFG). Acesta este principiul de bază, piatra pe care se sprijină Constituția Republicii Federale Germania. Prima propoziție din Legea Supremă a statului nostru. La această normă trebuie să se alinieze societatea noastră, un stat care, în Preambulul Constituției sale, afirmă „responsabilitatea sa în fața lui Dumnezeu și a oamenilor”. Acest lucru nu mai este perceput azi ca o declarație pur religioasă, deoarece un stat democratic de drept este *neutru din punct de vedere ideologic, dar nu este neutru din punctul de vedere al valorilor*.

Referirea la Dumnezeu are un rol de autolimitare a individului. Ea îi amintește că statul nu are voie la orice. Chiar și o democrație bazată pe votul majorității este obligată să respecte normele universale. Și legiuitorul are obligația de a urma normele prestatale. Acestea pot fi numite Dumnezeu, conștiință, rațiune sau natură. Politicul trebuie să se limiteze la „penultima

¹² Cf. Picker Christoph et. al., *Protestanten ohne Protest. Die evangelische Kirche der Pfalz im Nationalsozialismus*. Vol. 1 and 2, Speyer / Leipzig, 2016.

¹³ Cf. Heinrich-August Winkler, *Geschichte des Westens. Die Zeit der Gegenwart*. München, 2015.

¹⁴ Gen. 1:26.

noțiune”.¹⁵ *Autoritatea politică și promisiunea de mântuire sunt două lucruri diferite.*¹⁶ Anume această diferență deosebește o democrație de o teocrație. Ce rol poate avea biserica și mai ales bisericile Reformei? Mai este nevoie de biserică în calitate de o voce aparte într-o societate modernă? Sunt și *bisericile actori ai societății civile, ca mulți alții?*

În acest context îmi amintesc de renumita teză a unui specialist în drept constituțional și filosof în drept din Germania: „Statul liberal, secularizat trăiește conform unor premise pe care el însuși nu le poate garanta. Își asumă totuși acest risc de dragul libertății”.¹⁷ Astfel este abordat subiectul-cheie al societății moderne: de unde ia, de fapt, statul liberal, secularizat acel etos necesar unei conviețuirii prospere? Cu alte cuvinte: care este acel „ciment” care consolidează comunitatea noastră?¹⁸

Un creștin activ precum este Böckenförde, încercând să răspundă la întrebarea dată, se gândește imediat la biserică. Acest lucru nu ne surprinde. Însă chiar și filosoful în sociologie Jürgen Habermas, cel mai cunoscut sociolog german contemporan, care, după spusele sale, este „fără ureche muzicală” din punct de vedere religios, ține tot mai des să se pronunțe. El apreciază rolul deosebit al religiei într-un stat liberal. Acest lucru deja este surprinzător. Fără religie, după părerea lui, ar lipsi ceva. În preocuparea sa cu întrebările credinței și religiei, statul ocrotește „normele prepolitice” ale ordinii liberale și legate de valori. O pură morală a rațiunii¹⁹ nu este suficientă. Religia și bisericile au capacitatea să ofere, în contrapunere acestei morale, conexiuni cu mult mai profunde. Religia și politica trebuie să se afle într-un proces de învățare complementar și în contradicție dialectică între credință și rațiune.²⁰

Poate religia cu adevărat să ne ofere conexiuni și mai profunde? Ar putea Reforma să ne transmită și astăzi careva impulsuri? În Germania bisericile sunt niște organizații mari cu drepturi privilegiate garantate de stat. Ele se bucură de un statut special de organizație publică, garantat prin Constituție.

¹⁵ Christian Graf Krockow, *Vom Letzten und vom Vorletzten*. In: *Die Zeit*, 6. 5. 1983.

¹⁶ Cf. Jan Assmann, *Herrschaft und Heil. Politische Theologie in Altägypten, Israel und Europa*, München, 2000.

¹⁷ Dilema lui Böckenförde: „Der freiheitliche, säkularisierte Staat lebt von Voraussetzungen, die er selbst nicht garantieren kann. Das ist das große Wagnis, das er, um der Freiheit willen, eingegangen ist”. Ernst-Wolfgang Böckenförde, *Recht, Staat, Freiheit. Studien zur Rechtsphilosophie, Staatstheorie und Verfassungsgeschichte*, Frankfurt a.M., 1991, 112.

¹⁸ Böckenförde, *Der säkularisierte Staat*, 24.

¹⁹ Jürgen Habermas, In: Habermas, Jürgen / Ratzinger, Joseph: *Dialektik der Säkularisierung*, Bonn, 2005, 23; Jürgen Habermas, *Eine Replik*. In: *Ein Bewußtsein von dem, was fehlt. Eine Diskussion mit Habermas Jürgen*, Eds.: Reder, Michael / Schmidt, Josef, Frankfurt a.M., 2008, 97.

²⁰ Habermas, *Eine Replik*, 33.

Bisericile își reglementează activitatea internă după norme legale proprii, în limitele prevederilor constituționale. Bisericile sunt unii dintre cei mai mari angajatori. Cu ele sunt asociate mari activități caritabile și organizații de binefacere. Fără nicio îndoială, o organizație foarte utilă și, în același timp, un actor social și economic puternic.

Pe de altă parte, suntem martorii unei scăderi a numărului membrilor bisericii și ai slăbirii legăturii cu ea, precum și ai unei distanțări tot mai mari față de biserică din motivul lipsei unei socializări religioase, în special la generațiile tinere; în general, se atestă o distanțare crescândă față de biserică atât ca instituție, cât și ca spațiu de acumulare de experiență. În acest sens, suntem amenințați de „o dispariție a tradițiilor”.²¹ Toate aceste date sunt calculate în mod regulat în multiple sondaje și sunt demonstrate foarte bine din punct de vedere empiric. Indubitabil: în domeniul orientării politice și chiar în viața privată bisericile au pierdut dramatic din autoritate. Recomandări din partea bisericii în favoarea anumitor opțiuni politice la alegeri sunt astăzi în Germania practic de neimaginat. Iar poruncile morale ale bisericilor în chestiuni precum căsnicia, familia și sexualitatea nu prea sunt luate în serios.

Așadar, religia și bisericile nu mai au nicio șansă? Rămân neajutate și marginalizate într-o societate tot mai secularizată? Nu cred. Există argumente care ne sugerează că teoria secularizării drastice este eronată. Ce susține teza secularizării? Ea afirmă că odată cu progresul tehnologic, cu dezvoltarea economică și cu modernizarea socială, religia ar pierde concomitent și automat din importanță.²² Cu această teză marele sociolog Max Weber²³ și, cu el, mulți alți sociologi au greșit substanțial. *Modernizarea nu înseamnă în mod automat secularizarea*. Și secularizarea nu duce la dispariția religiei și a tot ce este religios. – Făcând abstracție chiar și de faptul că după o analiză a conflictelor actuale din lume devine evident: religia și ideologiile camuflate ca fiind religioase sunt folosite și în lumea modernă în scopuri politice. Teza multdiscutată a lui Samuel Huntington din lucrarea „Ciocnirea civilizațiilor”²⁴ ascunde faptul că, pe lângă conflictele dintre state și civilizații, există tot mai multe discordanțe în interiorul societăților multiculturale. În jurul lumii călătoresc nu doar mărfuri

²¹ EKD-Impulspapier, *Demokratie braucht Tugenden. Gemeinsames Wort des Rates der Evangelischen Kirche in Deutschland und der Deutschen Bischofskonferenz zur Zukunft unseres demokratischen Gemeinwesens. Gemeinsame Texte*. In: <http://www.ekd.de/EKD-Texte/51346.html>, 20066

²² Hans-Ulrich Wehler, *Modernisierungstheorie und Geschichte*, Göttingen, 1975, 15.

²³ Max Weber, *Wissenschaft als Beruf*. In: Winckelmann, Johannes (Ed.), *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Tübingen, ([1919]1988), 612.

²⁴ Samuel Phillips Huntington, *Kampf der Kulturen. Die Neugestaltung der Weltpolitik im 21. Jahrhundert*. München / Wien: Europa-Verlag, 1996.

și servicii, dar și oameni, cu diverse viziuni culturale și religioase. Imigrarea oamenilor din civilizații islamice ne obligă pe noi, și nu doar pe noi, să abordăm într-un mod nou rolul factorului religie.

În ciuda laicizării tot mai mari și a pierderii credinței, diversitatea ideologiilor și a ofertelor în domeniul cunoașterii sensului vieții este în creștere.²⁵ Oamenii sunt în căutarea unui sprijin, dacă nu în religie, atunci în tot felul de rețete ale vieții și până la pseudoreligii. Se dezvoltă „piețe” pentru tot ce ține de religie și pentru practici pseudoreligioase, apar diferite oferte pentru morală și stil de viață,²⁶ într-o societate deschisă această multitudine de oferte creează multe alternative. Este o porție de libertate. În același timp, orientarea devine mai dificilă.

Să revenim la întrebarea: ce rol ar putea avea bisericile într-o lume schimbată? Ce am putea învăța din Reformă? Pentru mine par importante trei aspecte, care sunt strâns legate cu mișcarea reformatoare: toleranța, libertatea și responsabilitatea.

Toleranța, primul principiu, este un element indispensabil pentru orice societate deschisă. Într-o lume globalizată recunoașterea pluralismului și abordarea neomogenității, precum și a diversității culturale au devenit o mare provocare. Odată cu Reforma, a apărut diversitatea confesională; biserica nu mai este o organizație universală.²⁷ De atunci biserica există doar la plural, și anume sub forma mai multor confesiuni. A accepta diverse modele de viață, a putea să te confrunți cu cineva la ultimele subiecte într-un mod civilizată – toate aceste momente nu sunt de la sine înțelese și rămân a fi o moștenire a Reformei.

Conducerea bisericilor din Germania vorbește între timp despre „o diferențiere împăcată” atunci când se discută relațiile între confesiuni. Abia în anul 1973 bisericile protestante (luterană, reformată și unificată) s-au declarat parte a Comunității Bisericilor. A fost o cale lungă, deși era vorba doar de o înțelegere teologică interioară, între protestanți. Însă toleranța trebuie să treacă peste granițele ecumenismului creștin și să facă față pluralismului cultural în creștere din societate.²⁸ Este o sarcină asumată de societatea civilă, în special

²⁵ Wilhelm Friedrich-Graf, *Die Wiederkehr der Götter. Religionen in der modernen Kultur*, München, 2004, 10.

²⁶ Peter L. Berger, *Demokratie und geistige Orientierung*. In: Werner Weidenfeld (Ed.): *Demokratie am Wendepunkt*, Berlin, 1996, 456.

²⁷ Cf. Leuenberger Konkordie 1973. In: <http://www.leuenberger.net/de/leuenberger-konkordie>. Machiavelli, Niccolò ([1513]1978): *Der Fürst*, Stuttgart (6th Ed.).

²⁸ Ulrich Willems, *Herausforderung religiöse Vielfalt*. In: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, vol. 66/52, 42.

de instituții, care aduc o contribuție importantă la etosul comunității. Statul în calitatea sa de comunitate de drept deține posibilități foarte limitate pentru promovarea integrării sociale.²⁹

Celelalte două principii: *libertatea și responsabilitatea*. Ambele sunt într-o dependență reciprocă. Libertatea îi oferă individului alegere și în același timp responsabilitate. Individul e nevoit să acționeze, să se implice, poate chiar și să protesteze. Doar atunci libertatea se transformă într-o libertate asumată. Doar atunci „*libertatea dezvoltă obligații*”.³⁰ Este solicitant, de multe ori incomod și confruntările sunt de cele mai dese ori inevitabile. Dar anume în aceasta și constă efectul reformator, protestant. Cu unele memorandumuri – îmi amintesc în primul rând de cel al Germaniei de Est sau la subiectele schimbărilor climatice, Memorandumul Păcii, Memorandumul privind participarea egală și multe altele – Biserica Evanghelică din Germania a adus în discursul democratic aspecte extrem de importante.

În Germania bisericile reformatoare se numesc pe ele „*biserica libertății*”.³¹ Mie personal această asumare îmi pare foarte simpatcă. Ea se bazează pe mesajul reformator „*preoțimea pentru toți credincioșii*”, pe promisiunea participării egale la organizarea bisericii pentru fiecare botezat. Acest lucru solicită de la persoană angajament și coresponsabilitate, indiferent de funcția și virtuțile acesteia, dar și o conducere reprezentativă a bisericii. Johannes Calvin, reformatorul din Geneva, a fost primul care a propagat introducerea autoadministrării. Misiunea sa de reformator s-a axat și pe modul de viață al fiecărui individ, și pe îmbunătățirea relațiilor sociale și economice. Max Weber i-a ridicat în studiile sale „*Despre etica protestantă și spiritul capitalismului*”,³² în anul 1920, acestei istorii cu mare impact un adevărat monument științifico-literar. Weber vedea în această variantă a protestantismului rădăcinile ideale pentru dezvoltarea economiei capitaliste de succes.

Implicarea politică, în spiritul lui Martin Luther, este „*vocația tuturor cetățenilor într-o democrație*”, scrie într-un document al Bisericii Evanghelice din Germania. O democrație se bazează pe principiul conform căruia „*cetățenii*

²⁹ Cf. Ulrich Jan Schröder, (2016), *Integration durch Gesetz*. In: <http://www.faz.net/aktuell/politik/staat-und-recht/gastbeitrag-integration-integration-durch-gesetz-14227586.html>.

³⁰ *Demokratie braucht Tugenden. Gemeinsames Wort des Rates der Evangelischen Kirche in Deutschland und der Deutschen Bischofskonferenz zur Zukunft unseres demokratischen Gemeinwesens. Gemeinsame Texte*, No. 19. Kirchenamt der Evangelischen Kirche in Deutschland und vom Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz (Eds.), Hannover / Bonn, 2006, 13.

³¹ EKD-Impulspapier 2006.

³² Max Weber, *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*, München, ([1920] 2004).

transformă sarcina statului într-o sarcină personală”;³³ suveranitatea poporului ca o misiune a Reformei! Și noi cunoaștem din sondaje: oamenii activi în viața bisericii sunt activi peste medie și în viața socială și politică.³⁴ În acest context țin să amintesc doar de angajamentul copleșitor al bisericii la primirea refugiaților după toamna anului 2015.

Au existat și vremuri întunecate. Pe parcursul mai multor secole bisericile protestante s-au preocupat nu de lupta pentru libertate și democrație. Cu mult mai pronunțată a fost gândirea protestantă autoritară, colaboraționismul menținut mult timp, o alianță păgână între tron și altar. Statul prus este în această ordine de idei un exemplu istoric. Și repet: din vremea întunecată fac parte și antiiudaismul îndelungat, și anticatolicismul pronunțat, dar în special eșuarea celei mai mari părți a protestantismului pe vremea regimului nazist. Cu adevărat, un punct istoric dramatic, o istorie de vină. Acceptarea democrației s-a produs, în final, destul de târziu.

Luând în considerație cele expuse, cu atât mai mult trebuie să apreciem meritele bisericii din fosta Republică Democrată Germană pentru istoria democrației timpurii și pentru reunificarea Germaniei. Apărătorii drepturilor omului din RDG au luptat pentru dreptul de a trata treburile statului ca sarcina lor personală. În ciuda ideologiei de stat ateiste, biserica a jucat în acest context un rol semnificativ. În spațiul protejat al bisericii, oamenii aveau posibilitatea să exerseze exprimarea liberă. Fapt nemaivăzut anterior, conducerea bisericească și creștinii activi, atât pe timpul RDG, cât și după reunificare, se bucurau de încredere politică. Multora dintre ei voturile de încredere le-au permis să ocupe cele mai înalte funcții ale statului.

Faptul că ne amintim azi de începutul Reformei Protestante, care a avut loc cu 500 de ani în urmă, ar putea să ne ofere noi impulsuri. Importanța credinței și a religiei pentru societate și stat, pentru libertate și democrație rămâne la ordinea zilei. Îmi pare un lucru evident. Și dacă ar fi să învățăm ceva din aniversarea Reformei, atunci următoarele: viața într-o „*societate deschisă*”;³⁵ cu o comunitate liberală, garantată de un stat de drept, nu este un dar. Este o sarcină și, totodată, o împuternicire. Optarea pentru libertate și responsabilitate astăzi și în viitor – iată care este moștenirea lăsată de Reformă.

³³ *Demokratiedenkschrift der EKD. Evangelische Kirche und freiheitliche Demokratie. Der Staat des Grundgesetzes als Angebot und Aufgabe. Eine Denkschrift der Evangelischen Kirche in Deutschland.* Kirchenamt im Auftrag des Rates der Evangelischen Kirche in Deutschland (Ed.), Gütersloh, 1985, 44.

³⁴ Cf. Richard Traunmüller, *Religion und Sozialkapital*, Wiesbaden, 2012.

³⁵ Karl R. Popper, *The Open Society and Its Enemies*. Vol. 1 and 2, London, 1945.

Rezumat

Reforma Protestantă este considerată un eveniment istoric mondial, care a influențat educația de stat, mai ales în Europa și în lumea occidentală, și a promovat mișcările de emancipare socială și dezvoltarea drepturilor omului într-o manieră durabilă prin mobilizarea educațională. Cu toate acestea, ideile de libertate religioasă ale reformatorilor nu au fost precursorul statului constituțional democratic și preludiul direct al istoriei europene a libertății. Cu Reforma și Contrareforma nu numai că a fost posibilă pluralizarea religioasă-ideologică, dar a fost inițiat și un lung proces de secularizare, cel puțin în Europa de Vest. Reforma a fost o revoluție a spiritului. Ea a dat un impuls auto-împuternicirii oamenilor și a promovat apariția unei burghezii încrezătoare de sine. Ea rămâne ca moștenire și ca sarcină reformatoare în lumea globalizată a prezentului: confruntarea cu pluralitatea și diversitatea culturală, precum și realizarea, că lupta pentru libertate nu poate reuși decât cu asumarea responsabilității individuale și colective.

Cuvinte-cheie: reformare, dezvoltarea statului, emancipare socială, diversitate religioasă, secularizare, libertate, democrație.